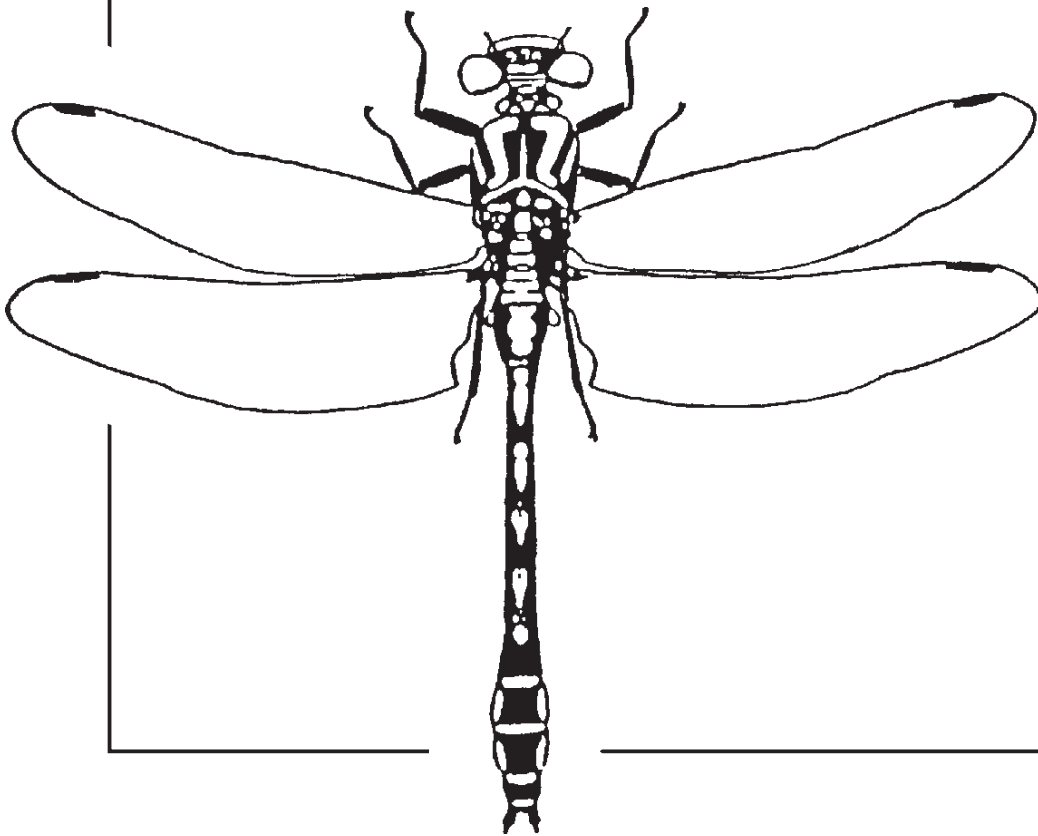

Gomphus

Mededelingsblad van de Belgische Libellenonderzoekers
Bulletin de liaison des Odonatologues belges

jaargang 19 (1) : december 2003 - volume 19 (1) : décembre 2003

uitgegeven door: Libellenwerkgroep Gomphus
édité par: le Groupe de Travail Libellules Gomphus

De Weidebeekjuffer (*Calopteryx splendens*) in het Dijleland: een nieuwkomer ?

Bart Vercoutere

Adres: Leuvense baan 65, 3220 Holsbeek

B.Vercoutere@haskoning.be

Summary

***Calopteryx splendens* in the valley of the Dyle: a recent expansion?** In Flanders, *Calopteryx splendens* is rather rare. Till recently this was also the case in the Dyle valley, but at present this species appears in great number south of Leuven. This paper gives detail about the history of this recent expansion and of the habitat improvement leading to it.

Samenvatting

In Vlaanderen is de Weidebeekjuffer (***Calopteryx splendens***) eerder zeldzaam. Tot in een recent verleden was dit in de vallei van de Dijle ook zo. Sinds korte tijd komt de soort echter weer talrijk voor ten zuiden van Leuven. Dit artikel beschrijft de historiek van de recente uitbreiding. Na te gaan welke habitats aan kwaliteit gewonnen hebben wordt getracht de drijvende kracht achter deze uitbreiding te duiden.

Résumé

Le Caloptéryx éclatant (*Calopteryx splendens*), un nouveau venu dans la vallée de la Dyle? En Région flamande, le Caloptéryx éclatant (*Calopteryx splendens*) est assez rarement observé. Jusque dans un passé récent c'était le cas également dans la vallée de la Dyle. Depuis peu l'espèce apparaît à nouveau en nombre au sud de Louvain. Cet article décrit l'historique de cette expansion récente. En examinant quels habitats ont gagné en qualité, les facteurs sous-jacents à cette extension ont pu être mis en évidence.

Inleiding

In België komt de Weidebeekjuffer (*Calopteryx splendens*) vooral voor ten zuiden van Samber en Maas. In Vlaanderen is ze vrij talrijk in het bekken van de Kleine en Grote Nete en in enkele Limburgse beekval-

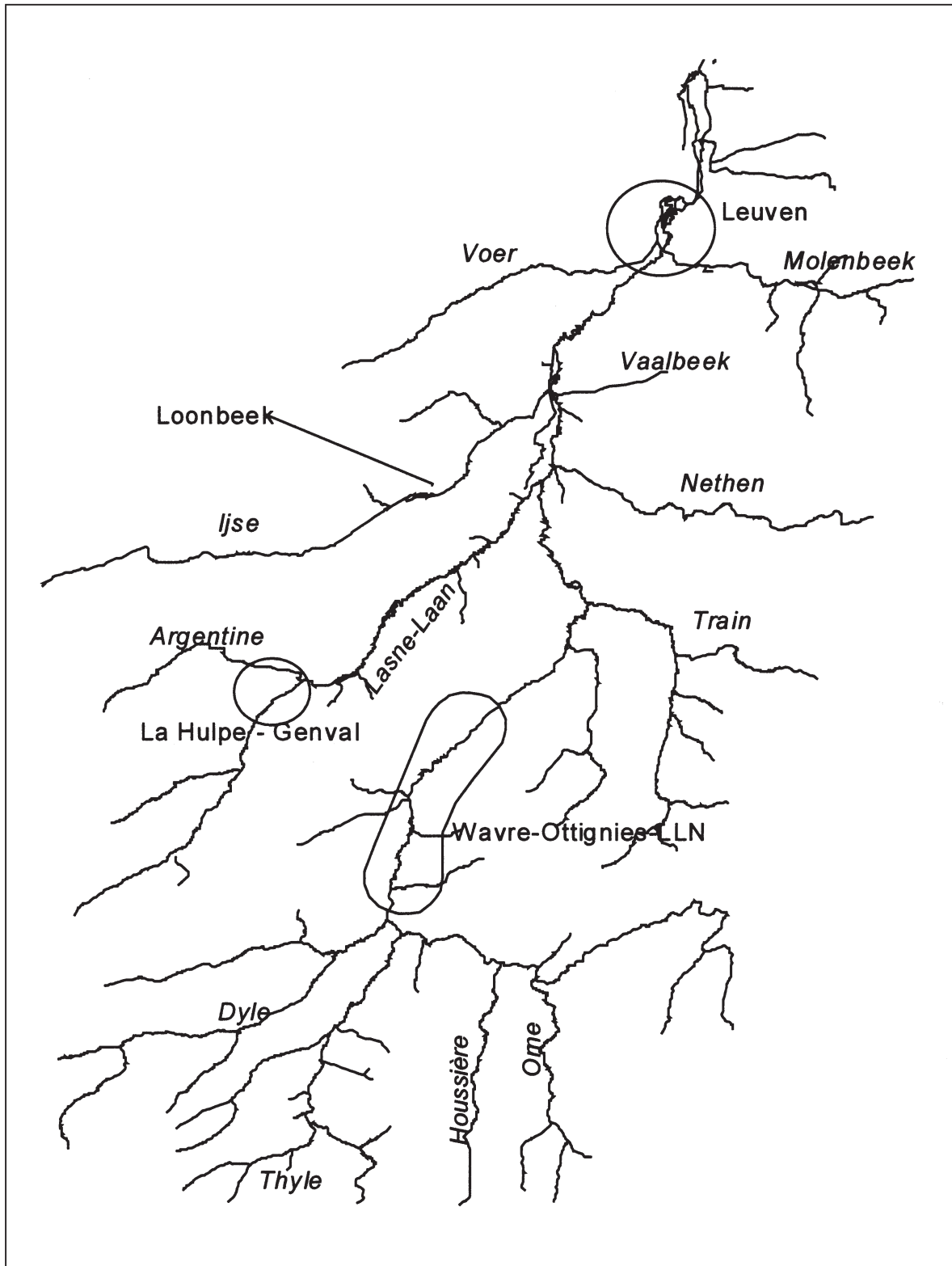
leien (Libellenatlas van België, in prep.). Ook in het bekken van de Dijle, ten zuiden van Leuven, is de Weidebeekjuffer een fraaie en frequente verschijning. Deze bijdrage handelt over de evolutie van deze libel in het Dijleland. Ze was er immers in het verleden niet zo algemeen als nu. De recente evolutie wordt beschreven aan de hand van gegevens uit de databank van de Libellenwerkgroep Gomphus, van waarnemingen ingestuurd na een oproep bij de natuurstudiegroep Dijleland (NSDL) gedurende de vorige jaren en aan de hand van regelmatige tellingen op een vlindermonitoringroute.

Studiegebied

Het studiegebied (figuur 1) betreft het bekken van de Dijle ten zuiden van Leuven. Dit bekken bevindt zich voor het grootste deel op Waals grondgebied. De meeste recente waarnemingen werden vooral in het Vlaamse deel van het bekken verzameld. Op Vlaams grondgebied kan het bekken opgedeeld worden in enkele zijbekkens: Voer, IJse en Laan aan de westelijke zijde van de Dijle, en de Molenbeek en Vaalbeek aan de oostelijke zijde. In Wallonië loopt de Laan (Lasne) verder aan de westelijke zijde van de Dijle. In het oosten bevindt zich in Wallonië de vallei van de Train. Het zuidelijk deel van het bekken van de Dijle wordt in drie opgedeeld: de Dijle, de Thyle en de Orne, met de Houssière als belangrijke zijbeek van de Orne.

Zowel landschappelijk als op het vlak van waterkwaliteit en -structuur kennen de bovenlopen van de Train, Dijle, Thyle en Orne nog gawe zijlopen. Vooral daar waar de beken ontspringen in bossen. In de door landbouw gedomineerde plateaus is de waterkwaliteit en de beekstructuur al snel slechter. Stroomafwaarts van de samenvloeiing van Thyle, Orne en Dyle bevinden zich enkele grote verstedelijkte gebieden (Wavre-Ottignies-Louvain-la-Neuve), met een sterke daling van de water- en structuurkwaliteit als gevolg. Ongeveer op dezelfde hoogte bevindt zich in de Laanvallei de verstedelijkte kern Genval-La Hulpe. Door het nog relatief open karakter van deze kern lijkt dit verstedelijkt gebied niet echt een barrière.

Het bekken van de Dijle wordt bijgevolg in drie delen verdeeld: ten noorden van Leuven, tussen Leuven en Wavre en ten zuiden van Wavre.

Figuur 1: Het studiegebied. De Dijle met haar belangrijkste zijbeken en situering van de 3 belangrijkste urbane gebieden (1) Leuven, (2) La Hulpe en Genval en (3) Wavre, Ottignies en Louvain-la-Neuve.

Figure 1: The study area. The river Dyle with its most important affluents and location of the 3 most important urban areas (1) Leuven, (2) La Hulpe and Genval and (3) Wavre, Ottignies en Louvain-la-Neuve.

De historie van de waarnemingen

Sinds enkele jaren is *Calopteryx splendens* alom tegenwoordig. Toch is dit niet steeds zo geweest. In tabel I wordt een overzicht gegeven van de waarnemingen van *Calopteryx splendens* in het Dijleland.

De eerste waarneming dateert uit 1920, uit het subbekken van de Houssière (Orne). De vroegste waarnemingen uit de jaren '70 zijn afkomstig van drie plaatsen: de bovenloop van de Houssière, de bovenloop van de Argentine (Laan) en de Vaalbeek (omgeving Zoet Water). In de jaren '80 zijn er twee waarnemingen bekend (beide niet op een waterloop).

Tabel 1: Overzicht van de waarnemingen van *Calopteryx splendens* in het Dijleland (Gomphus en NSDL), opgedeeld naar biotoop of zijbekken.

Table 1: Overview of the records of Calopteryx splendens in 'Dijleland' (datasets Gomphus and NSDL), divided by habitat or subbasin.

BIOTOOP	1920	1975	1977	1982	1983	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1999	2000	2002
Dijle	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	9	10	-
Ijse	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Houssière	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Laan/Argentine	-	-	-	-	-	-	-	2	2	3	-	1	-	-
Smohain	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Kanaal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Leigracht	-	-	1	-	1	1	1	-	3	3	1	9	6	5
Vijver	-	-	-	1	-	-	-	1	2	2	1	1	2	-
Onbekend	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	1	-	-	-

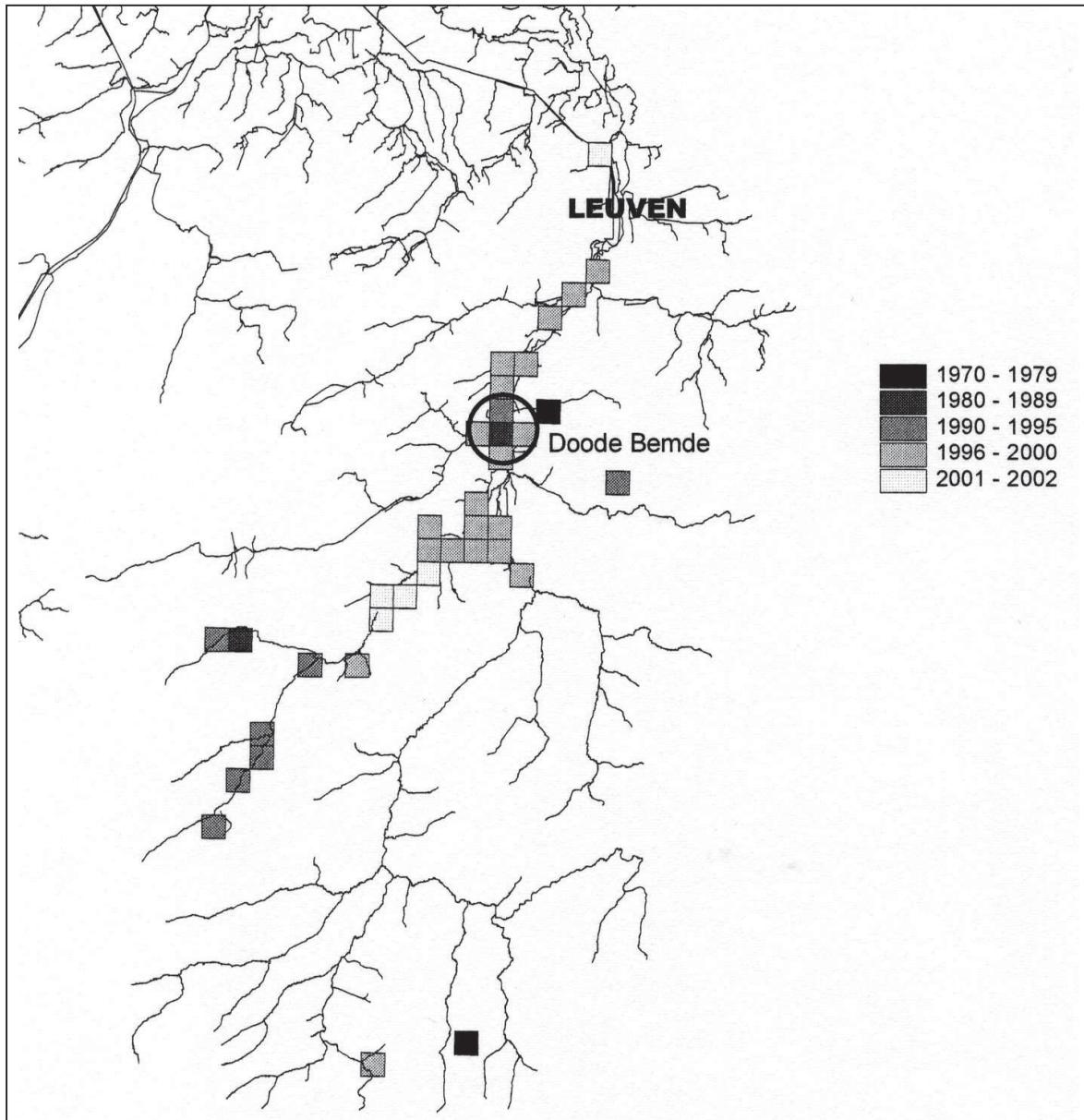
Op frequente basis zijn er pas waarnemingen voorhanden sinds 1975 en vanaf 1992 beschikken we over (bijna) jaarlijks waarnemingen van *Calopteryx splendens* in het Dijleland. Pas sinds de tweede helft van de jaren '90 zijn er meerdere waarnemingen per jaar. Alle waarnemingen uit de periode van vóór 1995 situeren zich in de Doode Bemde of de Laanvallei (incl. Argentine). Over de afgelopen 30 jaar zijn in het totaal 221 exemplaren geteld, verspreid over 81 waarnemingen (waarvan 45 na 1999). De kennis over de aanwezigheid van de Weidebeekjuffer is dus zeer recent.

De vraag is of deze recente uitbreiding een feitelijk gegeven is of dat de leden van de plaatselijke natuurverenigingen pas de laatste jaren aandacht zijn gaan besteden aan de aanwezigheid van libellen in de Dijlevallei. Dit laatste is vermoedelijk niet het geval. Na de recente oproepen binnen de Natuurstudiewerkgroep Dijleland, was er immers ook sprake van zogenaamde ‘negatieve’ waarnemingen. Waarnemers meldden dat ze specifiek gelet hadden op *Calopteryx splendens*, maar dat ze deze opvallende en goed herkenbare soort toch niet konden vinden.

De actuele verspreiding

Op figuur 2 is de verspreiding van de Weidebeekjuffer weergegeven. Op deze figuur zijn alle waarnemingen per 1 x 1 kilometerhok (UTM) ingekleurd. De waarnemingen volgen duidelijk de loop van de Laan en Dijle. De noordelijkste waarnemingen bevinden zich in het centrum van Leuven. Tot in 2000 wordt de soort ten noorden van Leuven ‘negatief’ waargenomen; op geschikte dagen wordt vooral de afwezigheid van de libel genoteerd. De libel bereikt dus nog het centrum, maar geraakt er niet over. Pas in 2001 werd er voor het eerst een Weidebeekjuffer waargenomen ten noorden van Leuven, nl. 2 mannelijke exemplaren op de Dijle (nabij Remy). Ook in 2002 wordt ze opnieuw ten noorden van de Leuvense stadskern waargenomen.

In het bekken van de Dijle ten zuiden van Leuven ontbreken verder waarnemingen uit de valleien van de Voer en Molenbeek. Vermoedelijk is de waterkwaliteit er te slecht voor de vestiging van *Calopteryx splendens*. Zo is de waterkwaliteit van de Dijle ten noorden van Leuven nog steeds beter dan de kwaliteit van de waterlopen Voer en Molenbeek. In principe zouden daar evenwel zwervers kunnen waargenomen worden, maar tot heden werd *Calopteryx splendens* daar nog niet geregistreed. Recente waarnemingen uit de vallei van Vaalbeek ontbreken tevens. In de vallei van de IJse wordt ze waargenomen tot aan Loonbeek, in de vallei van de Nethen werd de Weidebeekjuffer nog niet gezien. Ook hier worden slechts zelden zwervers aangetroffen stroomopwaarts Loonbeek (eerste waarneming 2003). Samen met de toename van de verstedelijking, de verslechterende waterkwaliteit en beekstructuur, leidt dit ertoe dat de soort zich (nog) niet verder stroomopwaarts in het bekken van de IJse heeft gevestigd.

Figuur 2: Verspreiding van de Weidebeekjuffer (*Calopteryx splendens*) in het Dijlebekken.

Figure 2: Distribution of *Calopteryx splendens* in the basin of the Dyle.

In het Dijlebekken vormen de Laan en de Dijle actueel de kern van de populatie. Erg verwonderlijk is het feit dat er geen waarnemingen uit het bekken van de Train en de bovenstroomse bronbeken in het Dijle-bekken voorhanden zijn. Op het vlak van waterkwaliteit en beekstructuur zijn dit immers goede waterlopen. Vermoedelijk is de onmiddellijke omgeving van de beek niet geschikt, omdat die daar immers in grote mate door (dicht) loofbos stroomt.

In het algemeen is de aanwezigheid van *Calopteryx splendens* beperkt tot de feitelijke valleibodem. Zelden wordt ze waargenomen op de vallei-rand of op de kleinere beekjes (Ruwaal, Nellebeek, ...). die op de vallei-rand zijn gelegen. De zuivere, maar ook erg kleine beekjes in het Meerdaalwoud, stromen vermoedelijk door te dicht bos om (grote) popula-ties te herbergen. Eénmaal deze beekjes het bos verlaten, verdwijnen ze daarenboven nogal vaak onder asfalt of in buizen.

De uitbreiding

Door het recente karakter van de meeste waarnemingen kan de toena-me van het aantal waarnemingen een ‘artificieel’ aspect hebben. Zo kan het best zijn dat door de toegenomen aandacht men gericht op zoek gaat naar deze soort, hoewel dit nog niet wil zeggen dat ze effectief ook meer voorkomt dan vroeger. Hetzelfde geldt ook voor het feit dat bvb. net een libellenspecialist in een gebied komt wonen. Dit is vermoedelijk allemaal niet het geval. De libel heeft immers het voordeel dat ze erg opvallend is en de determinatie is, zelfs voor leken, vrij eenvoudig.

Daarenboven kan voor één specifiek gebied in het bekken van de Dijle deze trend gestaafd worden. In de Doode Bemde (cirkel in figuur 1) wer-den immers sinds 1989 systematisch alle libellenwaarnemingen bijgehouden. Sinds 1990 wordt er wekelijks de dagvlinderfauna opgevolgd door

Tabel 2: Waarnemingen van de Weidebeekjuffer (*Calopteryx splendens*) in de Doode Bemde langsheen het dagvlindertransect.

Table 2: Records of Calopteryx splendens in ‘De Doode Bemde’ along a transect for the monitoring of butterflies.

Biotoop	# secties	1990-1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Totaal
Dijle	11	-	-	1	7	27	21	27	83
Ijse	8	-	-	1	1	12	17	13	44
Leigracht	8	-	1	1	2	4	7	39	54
Totaal	-	-	1	3	10	43	45	79	181

middel van een monitoringroute. Tijdens deze bezoeken aan een deel van het reservaat worden sinds het begin niet enkel de dagvlinders bijgehouden, maar werden ook de Weidebeekjuffers (*Calopteryx splendens*) geteld. De route doorkruist verschillende biotopen, waaronder de oevers van de Dijle, IJse en de leigracht. Op deze wijze is het mogelijk na te gaan wanneer de eerste libellen verschenen en of dit eerst in een specifiek biotoop gebeurde.

Tot in 1997 werden tijdens de route tellingen geen *Calopteryx splendens* vastgesteld. Op andere ogenblikken werden in het reservaat jaarlijks wel enkele dieren gezien. Het is pas sinds 2000 dat grote aantallen dieren aangetroffen werden. Hoewel in de Doode Bemde reeds lang (sporadisch) *Calopteryx splendens* werd waargenomen, in het bijzonder langsheen de leigracht, blijkt uit tabel 2 dat de waarnemingspiek in Dijle en IJse samen valt. Deze trad op in 2000. Sinds dat jaar worden elk jaar een relatief stabiel aantal libellen geteld langs de Dijle en IJse. Pas in 2002 worden veel dieren van de Weidebeekjuffer langsheen de leigracht gezien.

Verspreidingshypothese

Vermoedelijk was *Calopteryx splendens* voor de Tweede Wereldoorlog een algemene verschijning in het bekken van de Dijle. Door een toegenomen slechte waterkwaliteit trok de Weidebeekjuffer zich terug in de bovenlopen van de beken. De oudste waarnemingen (1975) situeren zich dan ook daar. Nu hebben de beken Houssière en Argentine nog steeds een goede waterkwaliteit. In de omgeving van de Vaalbeek bevinden zich veel bronbeekjes; de Vaalbeek zelf kent momenteel een slechte waterkwaliteit. Van daar uit zwerven de libellen sporadisch doorheen het bekken. Uit de jaren '80 zijn er geen waarnemingen langs deze waterlopen bekend, enkel van de zijlopen of van de vijvers. In de jaren '90 verschijnen de libellen (opnieuw) in allerlei waterlopen. Vanuit hun schuilplaatsen koloniseerden de libellen snel de weer proper geworden rivieren.

De kans bestaat dat de soort helemaal uit het bekken van de Dijle verdwenen was. Dan zou de uitbreiding van de soort te wijten kunnen zijn aan zwervers uit de Ardennen die op het einde van de jaren '80 of

het begin van de jaren '90 het bekken met intussen een betere waterkwaliteit herbevolkten. Dit kan een tweede motor voor de uitbreiding zijn. Om dit helemaal te staven is een doorgedreven analyse noodzakelijk van de zwerfcapaciteit van de soort en het optreden van zwervers in andere gebieden op eenzelfde afstand van de bronpopulaties in het Maasbekken. Vermoedelijk zijn in het Dijlebekken steeds (zeer) kleine populaties aanwezig geweest, alvast in de vallei van de Argentine vanaf begin jaren '80 (mond. med. Ph. Goffart). Daarenboven hebben die toevluchtsoorten ook nu nog een zeer goede waterkwaliteit en beekstructuur zodat de soort daar in elk geval niet meteen reden had om uit te sterven.

Besluit

De laatste jaren kent *Calopteryx splendens* opnieuw een bloeiende populatie ten zuiden van Leuven. De populatie heeft zich gevestigd in de valleien van de Dijle en de Laan. Elders is haar aanwezigheid eerder beperkt. Het zijn net deze twee waterlopen die gekenmerkt worden door een uitgebreid leigrachtensysteem met een goed ontwikkelde waterplantenvegetatie. De libel vertoeft vooral in deze grachten maar lijkt zich stilaan ook meer en meer op te houden in de grotere beken. De verbeterende waterkwaliteit in deze beken heeft alvast geleid tot een stijging van de populatiegrootte van *Calopteryx splendens* in de Dijlevallei.

Bij deze bespreking geldt als belangrijke opmerking dat er helaas - op een zeldzame uitzondering na - slechts gegevens beschikbaar zijn van de laatste jaren. Ondanks het grotendeels ontbreken van oude gegevens kan toch gesteld worden dat *Calopteryx splendens* ook effectief is toegenomen in het bekken van de Dijle. Meteen zou ik dan tevens iedereen willen oproepen om hun uitgebreide bibliotheek aan notaboekjes te doorbladeren en al hun libellenwaarnemingen door te sturen. Tevens is dit ook een warme oproep om de ontbrekende uurhokken de komende jaren verder op te vullen met waarnemingen.

We stellen vast dat de uitbreiding nog niet gestopt is, zo wordt de komende jaren bekeken of de waarneming van de twee exemplaren ten noorden van Leuven een toeval was? We vermoeden dat de Weidebeekjuffer de komende jaren het Zoniënwoud zal bereiken, de

Train gaat koloniseren en zich verder noordwaarts zal uitbreiden. Hoe verloopt de toename van *Calopteryx splendens* in Wallonië? Nog genoeg onbeantwoorde vragen om hopelijk de komende jaren een antwoord op te formuleren. Vragen en suggesties zijn steeds welkom bij de auteur.